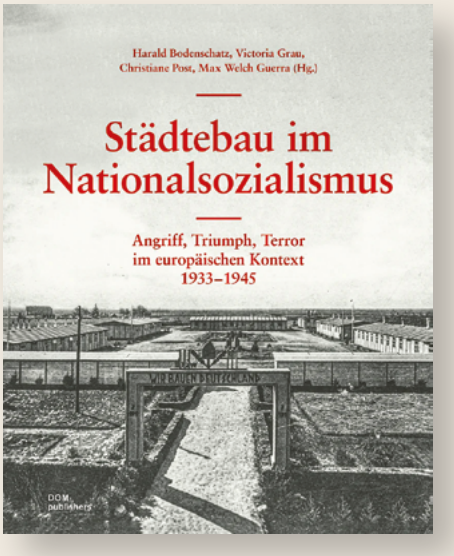
(edd.), *Kariéra s paletou: Umělec, umění a umělectví v 19. století*, Plzeň 2019, s. 125–131.

13 Bezprostředně před otevřením výstavy *Ženy, mistryně, umělkyně 1300–1900* přitom NGP hostila performativní inscenaci *Sochařky* v choreografii Weroniky Pelczyńske a Magdy Fejdas, inspirovanou průkopnickou prací a vzájemnou sounáležitostí sochařek 19. století, včetně Antoniny Rożniatowske, Teofily Certowicz nebo Hélène Bertaux, spoluzakladatelky francouzské Union des femmes peintres et sculpteurs, jejíž členkou se později stala i „naše" Zdenka Braunerová. Tento divadelně-body-artový projekt se volně vázal ke stálé expozici *1796–1918: Umění dlouhého století* v NGP (původně byl součástí doprovodného programu výstavy *Camille Claudel i polskie rzeźbiarki XIX wieczne / Camille Claudel a polské sochařky 19. století* v Národním muzeu ve Varšavě v roce 2014).

14 Ceny děl některých umělkyň starších historických etap v posledních letech rapidně vzrostly. Od konání retrospektivy Artemisie Gentileschi v Národní galerii v Londýně v roce 2020 se tržní hodnota děl této malířky téměř zdvojnásobila. Pro detailní přehled tržních cen i muzejních akvizic umělkyň viz *Women Artists Market Report 2024 — Expanded Edition*, https://www.womeninartprize.com/news/women-in-art-get-the-facts, vyhledáno 2. 1. 2026.

15 Nákupy a dary ve veřejně přístupných výročních zprávách NGP nejsou vždy pregnantně specifikované. Statistická chyba může být způsobena jednak vágními informacemi figurujícími ve výroční zprávě za rok 2022 a jednak uváděným darem Sbírky děl laureátů Ceny Jindřicha Chalupeckého od J&T Banky Magnus Art z roku 2024. Ta zahrnuje soubor třiceti osmi děl od 28 autorů a autorek. Jmenovitě je zmíněno pouze 6 z nich.

MILOŠ HOŘEJŠ — NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM, PRAHA

Harald Bodenschatz — Victoria Grau — Christiane Post — Max Welch Guerra (edd.)
Städtebau im Nationalsozialismus. Angriff, Triumph, Terror im europäischen Kontext 1933–1945

Berlin, DOM publishers 2025, 624 s., čb. & bar. obr., bibliografie, místní a jmenný rejstřík

Pro nacistickou diktaturu byly urbanismus a architektura důležitými prostředky k získání všeobecného souhlasu občanů s režimem a bezesporu důležitými segmenty nacistické politiky. Urbanismus v pojetí nacistického režimu sloužil nejen k legitimizaci vlády, ale také k demonstraci síly a schopnosti jednat, a zprostředkovával sociálně-politický program diktatury v domácím i zahraničím prostředí. Byl také předmětem konkurence s demokratickými státy a zejména s jinými evropskými diktaturami, vázal staré i nové odborníky na diktaturu a viditelně vylučoval nežádoucí skupiny obyvatelstva. Takto komplexně je urbanismus nacistického režimu vnímán i šesticí autorů pod vedením Haralda Bodenschatze, která obohatila v loňském roce knižní trh i zájemce o celou problematiku novou odbornou publikací.

Dějinám architektury a urbanismu v období nacionálního socialismu byla v posledních letech věnována velká pozornost, což se odrazilo i na knižní produkci vycházející zejména ve Spolkové republice Německo. Zmínit zaslouží zejména řada *Stadt Planung Geschichte* vycházející v osmdesátých a devadesátých letech v nakladatelství Hans Christians[1] či kolektivní monografie, kterou zaštítili Tilman Harlander a Gerhard Fehl, o hitlerovské sociální bytové výstavbě.[2] Pominout nemůžeme ani významné práce německých historiků architektury Wernera Durtha a Nielse Gutschowa a jejich bohatou produkci k tématu nacistické architektury.[3] Kniha, jež je předmětem této recenze, vyšla v nakladatelství DOM publishers, které se problematikou urbanismu a architektury v období nacistického režimu zabývá dlouhodobě — v roce 2015 zde vyšla i publikace Jörna Düwela a Nielse Gutschowa *Baukunst und Nationalsozialismus*[4] či kniha historika umění českého původu Richarda Němce *Die Ökonomisierung des Raums*[5] (v roce 2024 vyšla v českém překladu pod titulem *Ekonomizace prostoru: Urbanismus a architektura ve střední a východní Evropě pod vládou nacistů 1938–1945* v nakladatelství Academia).

Ve veřejném povědomí i odborné literatuře dosud (zejména v Německu) dominuje obraz nacistického

HTTPS://DOI.ORG/10.54759/ART-2026-0107

urbanismu jako přístupu, který při plánování využívá centrálních velkých os s monstrózními, v monumentalistickém slohu provedenými stavbami, doplněnými lidovými domy v tzv. Heimatstilu. Pohled historiků na tuto oblast se však poslední době pomalu mění, stává se komplexnějším a přináší nová fakta. Dokladem je i recenzovaná kniha kolektivu autorů kolem Haralda Bodenschatze. Berlínský urbanista, emeritní profesor městské sociologie na Technické univerzitě již více než 25 let zkoumá a porovnává urbanismus v evropských diktaturách, za Stalina, Mussoliniho, Salazara, Franca a nyní i za Hitlera v nacistickém Německu. Knihu je tak možné vnímat jako jakési završení dlouholetých výzkumů Bodenschatze a jeho spolupracovníků v oblasti architektury a urbanismu v prostředí diktatur.

Jak autoři novými výzkumy dokládají, v nacistickém Německu, stejně jako tomu bylo i v jiných diktaturách, se architektura podřizovala urbanismu, tedy celkové koncepci přesahující konkrétní jednotlivé stavby. Jedním z principů této celkové „integrace" byla „samozřejmá" měřítková a architektonická podřízenost soukromých staveb stavbám sloužícím národnímu společenství a státní správě. Autoři na základě tohoto pozorování dospívají k poznatku, že bez znalosti urbanistického rozměru zůstává architektura nacistické diktatury těžko pochopitelná. Autoři proto představují urbanismus v nacistickém Německu nejen na všeobecně známých „stavbách vůdce", ale zaměřují se i na méně známé a skryté stavební plány. Mnoho stavebních projektů totiž nacisté nezveřejnili, pokud sloužily militarizaci a zbrojení, represi nebo ovládání okupovaných zemí. Jak autoři objemné práce již v úvodu konstatují, od samého počátku byl urbanismus v nacistickém Německu vnímán také jako důležitý prostředek k přípravě a vedení války a sloužil i k účelům represe. Odhalují tak rozměr urbanismu, který doposud stál stranou pozornosti. Proto se kniha zabývá také tím, jak tento proces autoři nazývají, „produkčními podmínkami" (*Produktionsbedingungen*) urbanismu, například zákonnými předpisy, a věnuje se rovněž aktérům a zájmovým skupinám, které mezi sebou v rámci jednotlivých projektů soupeřily.

Zájemci o problematiku nacistického urbanismu a architektury se díky knize mohou seznámit s ohromujícím spektrem stavebních a architektonických projektů od kopií řádových hradů a dalších idealizovaných kultovních míst, přes univerzitní města, dálnice, obytné čtvrti až po vojenské stavby. Autorský tým shromáždil a vyhodnotil ohromující množství plánů a obrazového materiálu, které ilustrují celý rozsah plánovací a propagandistické činnosti režimu. Pozornost věnují také problematice renovace starých měst, zmíněny jsou příklady čtvrti u „Alte Waage" v Braunschweigu nebo Molkenmarkt v Berlíně. Vzhledem k tomu, že výzkumu „památkových" zásahů nacistů do podoby historických center v okupovaných českých zemích jsme ještě leccos dlužni, má tato kapitola pro české odborníky i nesporný význam pro komparaci použitých metod a forem. Autoři nemohli ve své knize vynechat fenomén masivní výstavby nových bytů — malá sídliště, lidové byty, velká sídliště s vícepodlažními budovami či provizorní barákové kolonie. Výzkumy v této oblasti autorský kolektiv pod vedením Haralda Bodenschatze mohl navázat na práce zmíněných autorů Wernera Durtha, Hartmuta Franka nebo Winfrieda Nerdingera, kteří od osmdesátých let 20. století zahrnovali do analýzy nacistické architektury a urbanismu i okrajové a nenápadné stavební projekty, nebo na knihu rakouského historika architektury Marcella La Speranzi, přinášející typologické členění staveb nacionálního socialismu, které autoři recenzované knihy přebírají.[6]

Kniha *Städtebau im Nationalsozialismus* ovšem rovněž akcentuje plány týkající se anektovaných a okupovaných území. Zejména na okupovaných východních územích, kde nacisté zamýšleli exploatovat místní zdroje, a kde se předpokládalo vyhnání a vyvraždění velké části místního obyvatelstva, hrály urbanismus a architektura mimo jiné také roli demonstrace moci nejen nacistického režimu, ale i germánské rasy.

Tento mocensko-rasistický aspekt, kterým se urbanistické a architektonické projekty na starém německém sídelním území odlišují od projektů na nově inkorporovaných územích, nicméně autoři příliš nerozvádějí. V knize zdůrazňují spíše mechanismy, konflikty zájmů, vzájemnou konkurenci (i mezinárodní) a vlivy ekonomiky, potřeb armády, zájmů represivního aparátu, především SS, ale také plánovacích orgánů. Mezi slabiny jejich pojetí lze zařadit i fakt, že nerozlišují mezi typy objektů budovanými pro válečné účely. Autoři sice správně poukazují na to, že nacisté investovali převážně do budov pro armádu a do výstavby objektů pro zbrojní účely, ale nerozlišují jasně mezi opatřeními pro zbrojní průmysl a druhý čtyřletý plán na jedné straně a opatřeními pro armádu samotnou. S tím souvisí i nízký důraz autorů na objasnění zdrojů financování urbanistických a architektonických projektů. Toky financí byly v nacistickém režimu komplikované a mohly ovlivnit i podobu či realizovatelnost daných projektů. Financování stavebních projektů se případ od případu lišilo a často při rozhodování o tom, kam budou směřovat finanční prostředky, sehrávaly roli nejrůznější zákulisní mocenské hry. Například technický úřad říšského ministerstva letectví dokázal „protlačit" řadu svých stavebních projektů na úkor jiných plánovaných staveb.

Autoři se ve své knize dotýkají, a to zejména v souvislosti s okupovaným východním prostorem, pojmu územní plánování (*Raumordnung*) a definují jej jako podkategorii urbanismu. Autoři trefně zdůrazňují, že se územní plánování právě v poslední fázi nacistické tyranie stalo obzvláště důležitým nástrojem moci pro koncepční přetvoření Evropy. Bohužel se ale kniha nezabývá podrobněji genezí oboru územního plánování, která je v tomto případě důležitá, a celkově ho nepodrobuje hlubšímu rozboru, který by se opíral o dosavadní výzkumy v této oblasti. Územní plánování

v nacistickém Německu totiž navazovalo na koncepce, které byly výsledkem odborné diskuze ve dvacátých letech 20. století, a nemělo původně ideologický či rasistický nádech. Po roce 1933 se ale tato původně čistě expertní oblast stala jedním z nástrojů perzekuce zneužívané nacistickým režimem zejména ve východních, k říši připojených územích.

Uvedené nedostatky však lze autorům odpustit. Ve knize *Städtebau im Nationalsozialismus* předkládají na 624 stranách textu a na 700 obrazových přílohách fundovaný popis temné kapitoly dějin urbanismu a architektury, a to do nejmenších detailů plánování. V knize je urbanismus nacistické diktatury poprvé nahlížen nejen z hlediska jeho mimořádné dynamiky, ale také v kontextu jiných evropských diktatur té doby. Celkově lze konstatovat, že výstižné, obrazově i dokumentačně přesné a rozsáhlé zpracování dějin urbanismu v nacistickém Německu přináší i specialistům na tuto problematiku mnoho nového.

POZNÁMKY

1 Hartmut Frank (ed.), *Faschistische Architekturen*, Hamburg 1985. — Tilman Harlander, *Zwischen Heimstätte und Wohnmaschine. Wohnungsbau und Wohnungspolitik in der Zeit des Nationalsocialismus*, Berlin 1995

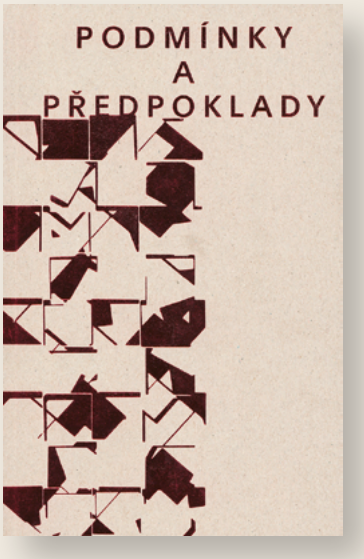
2 Tilman Harlander — Gerhard Fehl (edd.), *Hitler Sozialer Wohnungsbau 1940–1945. Wohnungspolitik, Baugestaltung und Siedlungspalnung*, Hamburg 1986

3 Werner Durth — Niels Gutschow, *Träume in Trümmern: Stadtplanung 1940–1950*, München 1993. — Werner Durth — Winfried Nerdinger, *Architektur und Städtebau der 30er/40er Jahre*, Bonn 1997.

4 Jörn Düwel — Niels Gutschow, *Baukunst und Nationalsozialismus: Demonstration von Macht in Europa 1940–1943: die Austellung Neue Deutsche Baukunst von Rudolf Wolters*, Berlin 2015.

5 Richard Němec, *Die Ökonomisierung des Raums: Planen und Bauen in Mittel — und Osteuropa unter den Nationalsozialisten 1938 bis 1945*, Berlin 2020.

6 Marcella La Speranzi, *Brisante Architektur. Hinterlassenschaften der NS-Zeit Parteibauten, Bunker, Weihestätten*, Graz 2016.

DANIEL GRÚŇ — CENTRUM VIED O UMENÍ,
SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED, V. V. I., BRATISLAVA

Anežka Bartlová

Podmínky a předpoklady. Výtvarná kritika v Československu 60. let

Praha, Akademie výtvarných umění v Praze — Cena Věry Jirousové, z. s. 2023, 239 s., čb. & bar. obr., bibliografie

Chceme-li porozumět tomu, čím se zabývá diskurz kritiky a proč je výtvarná kritika relevantní součástí studia dějin umění, musíme sledovat, jak fungují klíčové instituce její infrastruktury — tak by se dala zobecnit ústřední teze knihy Anežky Bartlové věnované (vnějším) podmínkám a (vnitřním) předpokladům výtvarné kritiky v Československu šedesátých let. Kniha si klade otázku, jak se vztahují instituce a jejich působení k tomu, co čteme v periodikách a co historicky určuje obsah a směřování klíčových tištěných médií. Zaměřuje se především na dvě názorová periodika zvolené dekády — *Výtvarná práce* a *Výtvarné umění* — avšak publikovaný výzkum po teoretické i historické stránce rámec těchto periodik významně překračuje. Metody výzkumu jsou genealogicky spřízněny s jedním ze směrů tzv. nových dějin umění, jehož předmětem jsou právě role institucí v produkci, zprostředkování a interpretaci výtvarného umění. Na rozdíl od poměrně dobrého zastoupení problematiky v anglicky psané uměnovědě je v Čechách tato kniha spíše ojedinělá, ačkoli její přístup není zcela novátorský. Autorka věnuje významnou část úvah rozvrhu metody a těžišti výzkumu, jakož i argumentaci ve prospěch zvoleného postupu, přičemž se opakovaně odvolává na práce historiků Jana Mervarta a Jiřího Růžičky věnované (zvláště) intelektuálním dějinám reformního období československého socialismu.

Publikace je členěna do tří částí: první objasňuje vazby mezi institucemi a hierarchií moci, ve druhé autorka analyzuje roli kultury v celku socialistického mocenského systému a výkon cenzury výtvarných časopisů, na což navazuje rozborem působení Svazu československých výtvarných umělců, úlohou Sekce teoretiků

HTTPS://DOI.ORG/10.54759/ART-2026-0108